



Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).



Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

DÁNYI DEZSŐ

A XIX. század végi hazai belső vándorlás, *Kuznets* és mások szemléletmódját elfogadva, a gazdasági, társadalmi átalakulás egyik következménye, de indítéka is. Egyéni, családi sorsok tragikus fordulatát is előidézte, de a folyamat egésze a változás, a fejlődés jele.

A vándorlás igen bonyolult jelenség. Politikai, gazdasági, szociális makrofaktorok szűrődnek át a kor, foglalkozás, családi környezet, egyéni ambíciók stb. mint mikrotényezők során. A vándorlás makro- és mikromodelljei tehát kettébontják a valóságban együttes és egyidejű ok- és következményhálózatot.

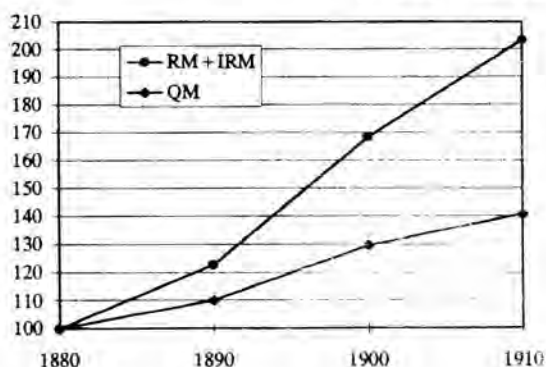
Ismeretes, hogy 1880-tól kezdve a hazai belső vándorlás számszerű nagyságrendjét az évtizedenkénti népszámlálások szolgáltatták. A jelenlevő megszámlált népességtől ugyanis rendszeresen megkérdezték születési helyét. A népszámlálási publikációkban a jelenlevő populáció számát születési helye (törvényhatóságok) szerint részletezték. Sajnos az egyéb ismérveket — kor, foglalkozás, nemzetiség stb. — nem kombinálták a vándorlás tényével. „Life time mobility” tartalmúak tehát adataink.

Már a korabeli elemzések is kiemelték, hogy az említett évtizedenkénti, sajnos nem mindig azonos tartalmú és részletezettségű vándorlási adataink nem ölelik fel a tényleges vándorlók, vándorlások számát. Mindössze azt tartalmazzák, hogy a megszámláltak közül hányan hagyták el szülőhelyüket (pontosabban szülő-törvényhatóságukat). Nem ismerjük tehát a születés és a számlálás időpontja közötti vándormozgalmat, a szülőhelyüket elhagyó és a népszámlálás előtt elhalálozottak számát, a külföldre vándorlók belső mobilitását. A szakirodalom tíz-tizenkét-féle kiegészítést javasol a „life time mobility” típusú adatok pontosítása érdekében.

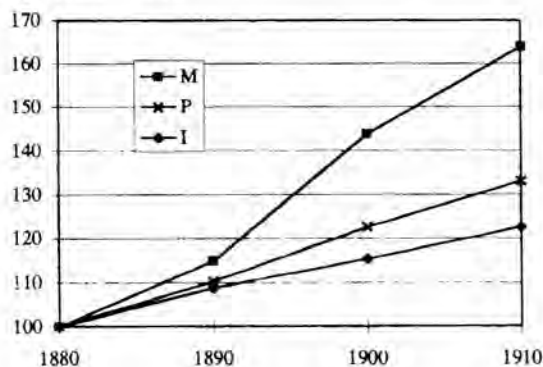
Nem vállalkozunk a hazai XIX. század végi belső vándorlás makro- és mikrofaktorainak és következményeinek kvantitatív meghatározására. Reméljük azonban, hogy a vándorlás idő-sorainak regionális elrendezése, a városi mobilitás adatainak kiegészítése segítséget nyújt a „húzó” és a „taszító” tényezők kimunkálásában, a szociális és a területi mobilitás kölcsönös kapcsolatának bemutatásában, a demográfiai átmenet és a belső vándorlás összefüggésének feltárásában, és nem utolsósorban a hazai urbanizációs folyamat mélyebb megismerésében. Keretbe foglalhatjuk majd a részleteket ismerő és alaposan értékelő település és mikroregionális szintű monográfiákat.

Bevezetésképpen a következő ábrán mutatjuk be a területi mobilitás három évtizedes — 1880—1910. évi — dinamikájának alakulását.

1. ábra A mobilitás dinamikája 1880—1910



RM + IRM = Szülőregiójába és más régióba vándorolt
QM = Szülőmegyéjébe vándorolt



M = Vándoroltak összesen
P = Jelenlévő magyarországi születésű népesség
I = Szülőhelyén számlálták meg

Távolabbi, vagy távoli területek kölcsönös vándormozgalma indítékaiban, információs potenciáljában, feltehetően demográfiai jellemzőiben is különbözik a szomszédos falvakba, vagy városokba irányuló vándorlás jellemzőitől, nagyságrendjétől, arányaitól. Ezeket a különbségeket a vándorlási távolság is körülhatárolja, de nem határozza meg kizárólagosan.

A következőkben azért kíséreljük meg a regionális vándorlás részletesebb képét felvázolni, mert a közvélemény, de még a szakmai irodalom is leegyszerűsíti a hazai XIX. század végi belső vándormozgalom területi ábráját, hangsúlyozva az észak-déli áramlatokat. Az alábbiakból remélhetőleg kitűnik, hogy hazánkban a területi mozgás sokkal sokszínűbb, bonyolultabb volt.

Magyarország régióit többféle szakmai követelmény alapján határolhatjuk el. A következőkben a KSH regionális beosztását alkalmazzuk, nem utolsó sorban az idősorok előnye miatt. A regionális vándorlás két részre bontható: interregionális (IRM) és tulajdonképpeni regionális (RM) mobilitásra. Interregionális mobilitásnak minősítjük azt a lakóhelyváltoztatást, amelynek során szülőhelyét elhagyó lakos átlépte a régió határát és más régióban telepedett meg. Tulajdonképpeni regionális mobilitásnak tekintjük, ha a megszámlált szülőhelyét elhagyva szülő régióján belül — de nem szülőmegyében — talált új otthonra.

Az 1910. évi adatok szerint az országban született népesség viszonylag kis hányada minősíthető regionálisan mobilnak. Szülő régiójának határa átlépésére — azaz interregionális vándorlásra — a népesség mindössze hét százaléka; szülőmegyéből kivándorolva, de szülő régiójában való megtelepedésre a megszámláltak hat százaléka vállalkozott. Szembetűnő, hogy a Tisza—Maros szögének régiójában, Erdélyben és Horvát-Szlavónországban az interregionális vándorlók aránya kisebb, mint a tulajdonképpeni regionális vándorlók hányada. A három régió szülőtteinek — feltehetően etnikulturális különbségek és egyéb tényezők miatt — szülő régiójuk ismertebb, megszokottabb feltételeket kínált, mint a távoli vidékek.

Ha a regionális mobilitást nem az össznépesség, hanem a vándorló populáció nagyságrendjében mérjük, akkor az előbb leírtakat módosítani kell. Ha a vándorlási döntés megszületett, akkor minden negyedik vándorló (25,01%) átlépte szülő régiója határát és minden ötödik (19,45%) szülő régiójában — de nem szülőmegyében — vándorolt. A vándorló népességnek tehát jelentős hányada volt regionálisan mobil.

A belső vándorlás területi vetülete az előbb részletezett regionális vándorláson kívül még a quasi-mobilitással (QM) egészítendő ki, azaz azokkal a magyarországi születésű megszámláltakkal, akik csak szülőmegyájukban vándoroltak, beleértve a megye területén fekvő városokat is. Az ország 1910. évi teljes belső vándormozgalmának ez a populáció képezi legnagyobb hányadát, több mint 55%-át. A megyék falvaiban felhalmozódó szociális feszültség, a tényleges vagy a lappangó munkanélküliség, a megye iparosodása csak a megyén belüli mobilitásra készítette a jól körülhatárolható korosztályok nagy hányadát. Az is ismeretes azonban, hogy a szokványos demográfiai folyamatok (házasságkötés, házasság megszűnés, özvegyülés stb.) nem kis mértékben növelték ennek a mozgó rétegnek a tömegét. Az utóbbi tényező szerepét kiemelve használtuk a quasi jelzőt. A belső vándorlás nagyságrendje, területi relációja mögött tömörödött a nem vándorlók, az immobil (I) népesség tömege. A megszámlált magyarországi születésű népesség immobilitása régióként 60—77% között ingadozott, ami igen tekintélyes volt (lásd az 1. sz. mellékletet).

1. tábla A regionális mobilitás arányai 1910-ben*

Régió	A régióban született népesség száma	Ebből %				A régióban született vándorló népesség		A mobil népesség megoszlása		
		I	IRM	RM	QM	száma	aránya %	IRM	RM	QM
DJ	3 289 894	60,01	10,95	7,37	21,67	1 315 653	39,99	27,38	18,44	54,18
DB	2 267 408	67,40	9,93	5,11	17,56	739 027	32,60	30,45	15,68	53,86
D-T	3 342 839	70,56	8,08	5,01	16,35	984 191	29,44	27,44	17,01	55,55
TJ	1 744 163	67,69	7,81	5,90	18,60	563 588	32,31	24,19	18,26	57,55
TB	2 648 780	71,58	7,84	4,54	16,04	752 821	28,42	27,59	15,97	56,44
TM	2 116 877	71,39	5,42	6,89	16,30	605 557	28,61	18,94	24,09	56,97
E	2 652 960	77,00	2,90	7,12	12,98	610 169	33,00	12,60	30,97	56,43
F	25 863	87,05	12,95	—	—	3 348	12,95	.	.	.
Mo	18 088 784	69,18	7,71	5,99	17,12	5 574 354	30,82	25,01	19,45	55,54
HSZI	2 461 242	76,18	1,81	5,86	16,25	588 652	23,82	7,58	24,49	67,93
MB	20 550 026	70,01	7,00	5,98	17,01	6 163 006	29,99	23,31	19,95	56,74

*Az I, IRM, RM és QM rövidítések jelentése: I = immobil (nem vándorló); IRM = intraregionálisan mobil (régiók között vándorló); RM = regionálisan mobil (régióon belül vándorló); QM = quasi-mobil (megyén belül vándorló). Az 1900. és 1910. évi adatokat lásd az 1. sz. mellékletben.

DJ - Duna jobb part; DB - Duna bal part; D-T - Duna—Tisza köze; TJ - Tisza jobb part; TB - Tisza bal part; TM - Tisza—Maros szöge; E - Erdély; F - Fiume; Mo - Magyarország; HSZI - Horvát-Szlavónország; MB - Magyar Birodalom.

A regionálisan mobil népesség aránya régióként igen tág értékek között hullámzott, ha a vándorló népességet tekintjük alappopulációnak. A Duna balparti régióban két és félszer nagyobb (30,45%) az interregionális mobilitás, mint Erdélyben (12,60%). Erdélyben viszont kétszer nagyobb a tulajdonképpeni regionális mozgás (30,9%), mint a Duna bal partján. Kiemeljük, hogy Erdély és a Tisza—Maros vidéke zártabb régió, mint a Duna bal vagy jobb partja.

Az interregionális kivándorlás, illetve bevándorlás régiókénti mátrixa néhány már ismert, de más, ez ideig alig elemzett relációt is megvilágít.

2. tábla Az interregionális elvándorlás és bevándorlás régiókénti arányai 1910-ben (%)*
Az elvándorlók megoszlása (%)

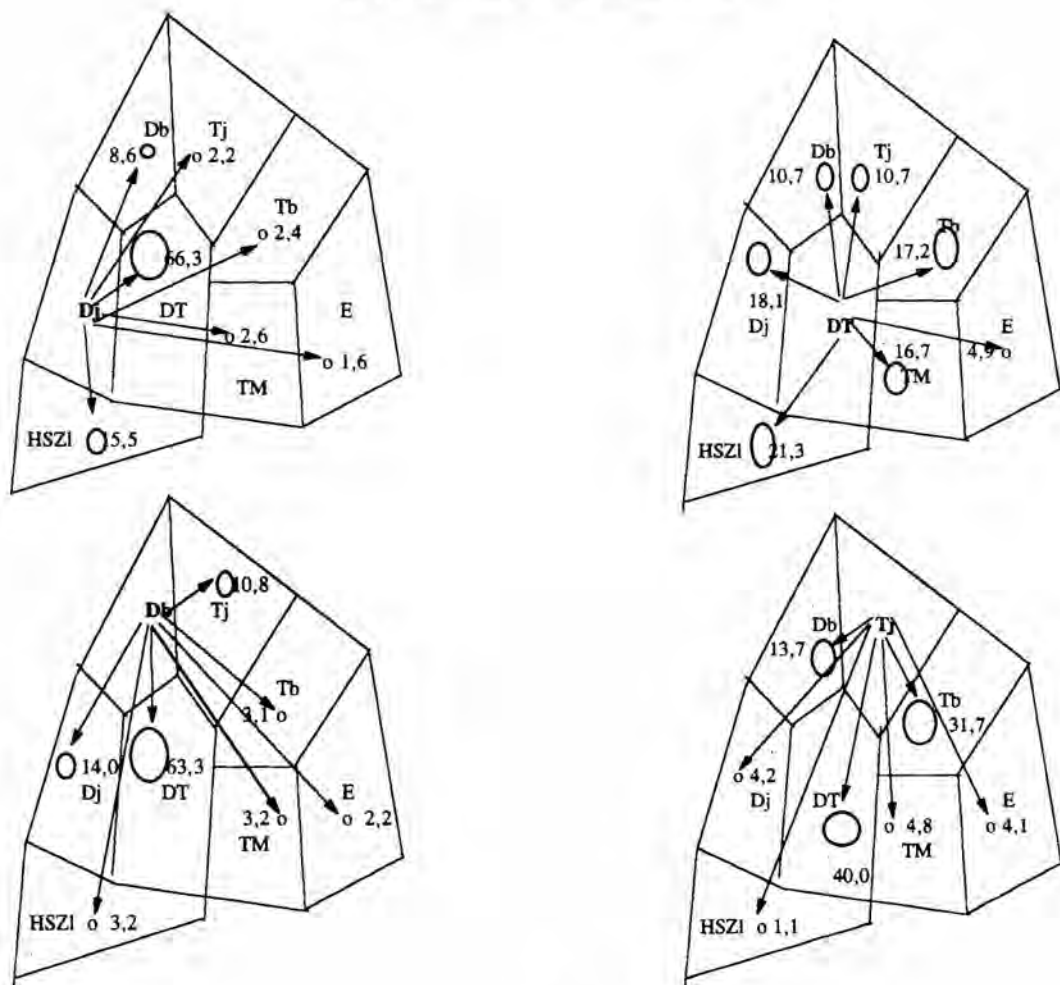
Szülőrégió (honnan)	Bevándorlási régió (hová)										
	DJ	DB	DT	TJ	TB	TM	E	F	MO	HSZI	MB
DJ	—	8,6	66,3	2,2	2,4	2,6	1,6	0,8	94,5	5,5	100,0
DB	14,0	—	63,3	10,8	3,1	3,2	2,2	0,2	96,8	3,2	100,0
DT	18,1	10,7	—	10,7	17,2	16,7	4,9	0,4	78,7	21,3	100,0
TJ	4,2	13,7	40,0	—	31,7	4,8	4,1	0,4	98,9	1,1	100,0
TB	3,3	2,7	38,5	21,5	—	16,7	15,8	0,2	98,7	1,3	100,0
TM	5,1	2,9	51,0	3,0	17,6	—	13,4	0,3	93,3	6,7	100,0
E	5,9	4,4	44,6	5,9	21,5	15,7	—	0,5	98,5	1,5	100,0
F	9,9	1,6	15,9	2,0	2,7	2,0	2,0	—	36,1	63,9	100,0
MO	7,4	6,5	43,7	8,1	0,2	8,2	5,6	0,6	90,3	9,7	100,0
HSZI	30,1	2,4	37,8	1,8	1,6	9,5	2,2	14,6	100,0	0,0	100,0
MB	8,1	6,4	43,5	7,9	9,9	8,4	5,5	0,9	90,6	9,4	100,0

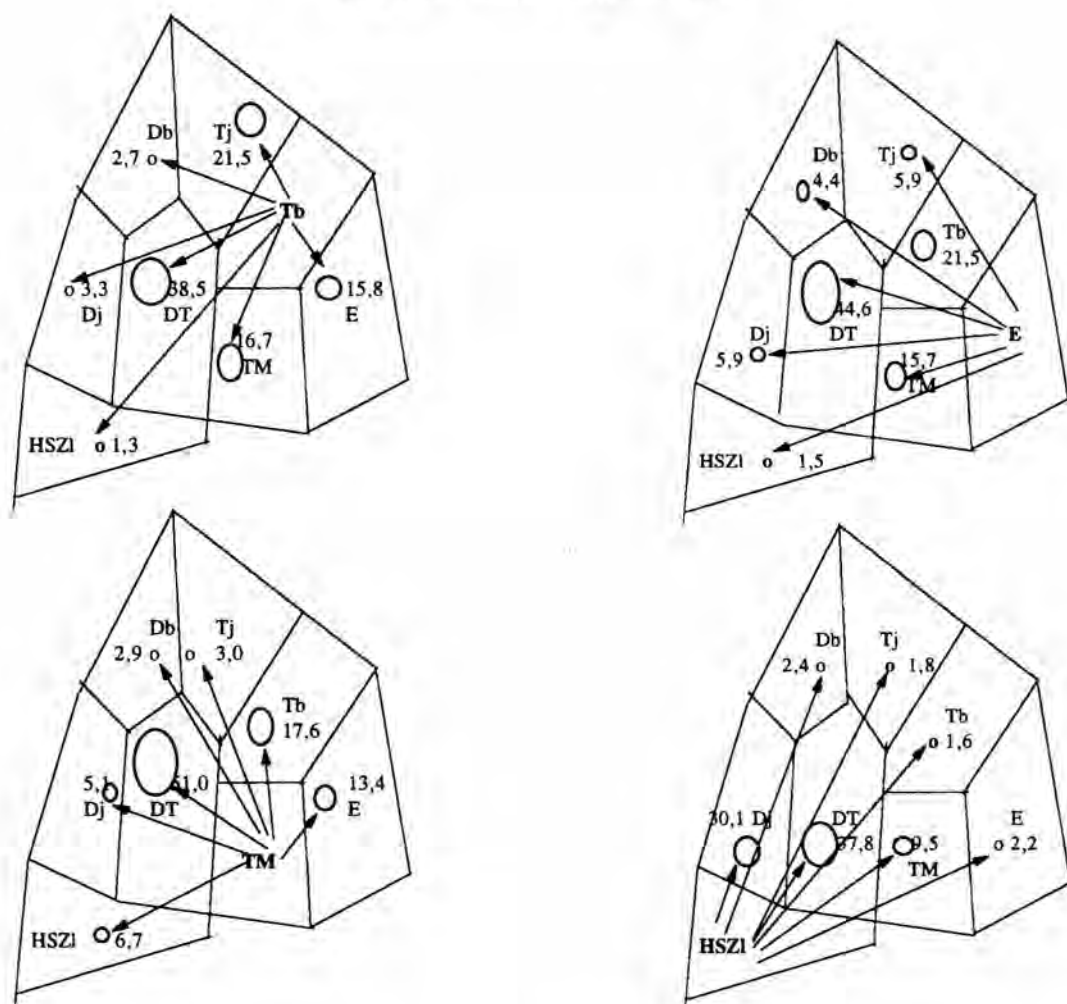
*Lásd a 2. sz. mellékletet.

Szülőrégió (honnan)	Bevándorlási régió (hová)										
	DJ	DB	DT	TJ	TB	TM	E	F	MO	HSZ1	MB
DJ	—	33,7	38,2	7,0	6,0	7,7	7,4	23,6	23,4	41,1	25,1
DB	26,9	—	22,8	21,3	4,8	5,9	6,4	2,9	16,7	5,4	15,6
DT	41,7	31,4	—	25,2	32,6	38,0	16,8	8,9	16,3	42,3	18,8
TJ	4,9	20,3	8,7	—	30,3	5,5	7,0	4,3	10,3	1,1	9,5
TB	5,9	6,1	12,8	38,7	—	29,2	41,6	3,9	15,7	2,0	14,4
TM	5,0	3,6	9,3	3,0	14,0	—	19,5	3,3	8,2	5,6	8,0
E	3,8	3,7	5,5	4,0	11,6	10,0	—	3,4	5,8	0,9	5,3
F	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	—	0,1	1,6	0,2
MO	88,5	98,9	97,4	99,3	99,4	96,4	98,8	50,3	96,5	100,0	96,9
HSZ1	11,5	1,1	2,6	0,7	0,6	3,6	1,2	49,7	3,5	0,0	3,1
MB	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az interregionális bevándorlás súlypontja a Duna–Tisza köze és a Tisza bal partja. Szülőhelyükről más régióba vándorlók több mint fele (43,5% és 9,9%) ebben a két régióban telepedett meg. A közhiedelemmel ellentétben a Duna–Tisza között a Duna jobb partján szültek nagyobb számban és arányban szállták meg, mint a Duna bal partjáról származók. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a Tisza bal partján és a Tisza–Maros szögében a Duna–Tisza közén szültek telepedtek meg a legnagyobb mértékben. Az interregionális vándorlást tehát a középonti, alföldi régiók kölcsönös vándormozgalma jellemzi. Ezt szemléltetik a következő kartergrammok is.

Regionális vándormozgalom, 1910





Az interregionális vándorlás egyenlege 1910-ben négy régióban negatív: a Duna jobb és bal, valamint a Tisza jobb és bal partján. A Duna—Tisza köze népessége több mint 350 ezer fővel gyarapodott az interregionális vándorlás eredményeként, Horvát-Szlavónország pedig több mint 90 ezer fővel. Erdély és a Tisza Maros szöge néhány ezer főt nyert az interregionális mobilitási mozgalmából.

3. tábla Interregionális vándorlási mérleg, 1910

	Bevándorlók száma	Kivándorlók száma	Összesen
DJ	117 208	360 274	—243 066
DB	91 584	225 070	—133 486
DT	626 178	270 014	356 164
TJ	114 391	136 305	—21 914
TB	142 662	207 703	—65 041
TM	119 031	114 695	4 336
E	79 121	76 892	2 229
F	13 110	3 348	9 762
MO	1 303 285	1 394 301	—91 016
HSZl	135 620	44 604	91 016
MB	1 438 905	1 438 905	0

Az interregionális mobilitás nagyságrendjét és arányait Budapest vonzása jelentős mértékben meghatározta. Ha a fővárosba és a fővárosból interregionálisan bevándorlók, illetve kivándorlók tömegét nem vesszük számba, az eddig leírt relációk több tekintetben módosulnak. Országos szinten ugyan a Duna—Tisza közében telepedett le közel minden negyedik (23,2%) interregionális vándorló, de a régiónkénti kivándorlás arányai módosulnak. A Tisza jobb partjáról a Tisza bal partjára (41,9%), a Tisza bal partjáról a Tisza jobb partjára (26,9%), Erdélyből ugyancsak a Tisza bal partjára (32,2%) vándoroltak a legtöbben. A Duna—Tisza köze csak a két Duna menti régió és a Tisza—Maros szögének vándorlóit vonzotta elsősorban. Az interregionális vándorlás nagyságrendjét és arányait tehát a szomszédság ténye határozta meg, ha Budapest vonzását nem vesszük tekintetbe.

4. tábla Az interregionális elvándorlás régiónkénti arányai 1910-ben Budapest nélkül*
Az elvándorlók megoszlása (%)

Szülőrégió (honnan)	Bevándorlási régió (hová)										
	DJ	DB	DT	TJ	TB	TM	E	F	MO	HSZI	MB
DJ	—	16,2	36,2	4,2	4,7	4,8	3,1	1,5	70,7	29,3	100,0
DB	23,8	—	37,8	18,4	5,2	5,3	3,8	0,2	94,5	5,5	100,0
DT	14,4	8,7	—	10,7	18,2	18,0	4,3	0,3	74,6	25,4	100,0
TJ	5,5	18,0	20,8	—	41,9	6,4	5,4	0,5	98,5	1,5	100,0
TB	4,2	3,4	22,8	26,9	—	21,0	19,9	0,2	98,4	1,6	100,0
TM	6,4	3,6	38,4	3,7	22,1	—	16,9	0,5	91,6	8,4	100,0
E	8,8	6,5	17,0	8,9	32,2	23,5	—	0,9	97,8	2,2	100,0
F	10,9	1,8	5,3	2,3	3,1	2,4	2,3	—	28,1	71,9	100,0
MO	9,0	8,4	23,2	11,3	14,2	11,4	7,8	0,6	86,0	14,0	100,0
HSZI	34,3	2,7	29,1	2,1	1,9	10,8	2,5	16,6	100,0	0,0	100,0
MB	10,0	8,2	23,5	10,9	13,7	11,4	7,6	1,3	86,6	13,4	100,0

A bevándorlók megoszlása (%)

Szülőrégió (honnan)	Bevándorlási régió (hová)										
	DJ	DB	DT	TJ	TB	TM	E	F	MO	HSZI	MB
DJ	—	37,8	29,5	7,3	6,3	8,1	7,8	24,5	15,6	41,7	19,1
DB	31,6	—	21,5	22,4	5,1	6,2	6,8	3,0	14,6	5,5	13,3
DT	3,0	23,2	—	21,4	29,3	34,8	12,5	5,5	19,0	41,5	22,0
TJ	5,7	22,8	9,2	—	31,8	5,8	7,3	11,8	11,8	1,1	10,4
TB	6,9	6,8	16,1	40,8	—	30,7	43,7	4,0	18,9	2,0	16,6
TM	5,9	4,0	15,0	3,1	14,8	—	20,5	3,4	9,7	5,7	9,2
E	4,5	4,1	3,7	4,2	12,1	10,6	—	3,5	5,8	0,9	5,2
F	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	—	0,1	1,6	0,3
MO	86,5	98,8	95,1	99,3	99,5	96,3	98,7	48,4	95,5	100,0	96,1
HSZI	13,5	1,2	4,9	0,7	0,5	3,7	1,3	51,6	4,5	0,0	3,9
MB	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Lásd a 3. sz. mellékletet.

Az interregionális vándorlók száma 1900 és 1910 között országosan több mint harminc százalékkal növekedett (31%), Erdélyben azonban háromnegyedével (75,3%). A Tisza jobb partján — feltehetően a kivándorlásnak tulajdoníthatóan — csak nyolc százalékkal (8,2%). A régiók közötti vándormozgalom még szélsőségesebb értékek között hullámzik, érzékelten a különböző időszakokban lezajló kivándorlás vagy visszavándorlás folyamatát, és a századfordulót

követő kisebb mértékű gazdasági dekonjunktúra kialakulását. Bonyolult folyamatok játszódtak le. A Tisza bal partjáról például több mint két és félszeresére nőtt a Duna—Tisza közébe vándorlók száma, de közel negyedével (22,0%) csökkent a Tisza másik oldalára vándorló népesség. A Duna bal partjáról kivándorlók újabb tömege telepedik meg a Duna jobb partján (1900-hoz viszonyítva 289%), már nem a Duna—Tisza köze vonzza legnagyobb mértékben ennek az északnyugati régióknak a vándorlóit.

5. tábla Az interregionális vándorlás 1910-ben (1900=100,0)

Hová	Honnan										
	DJ	DB	DT	TJ	TB	TM	E	F	MO	HSZI	MB
DJ	—	288,9	132,9	127,7	161,5	158,1	199,2	195,8	165,8	129,4	160,7
DB	133,3	—	130,3	114,2	147,0	131,5	184,5	126,7	129,9	116,1	129,7
DT	129,0	120,6	—	108,8	262,6	123,6	212,0	148,2	136,1	139,5	136,1
TJ	171,5	132,8	157,3	—	78,0	152,6	188,7	156,8	110,4	103,3	110,3
TB	112,4	125,7	122,5	101,8	—	137,3	140,9	353,8	118,3	121,3	118,3
TM	123,4	121,2	119,7	103,3	106,2	—	143,2	114,8	116,5	114,3	116,4
E	153,2	153,3	177,3	117,0	152,0	142,1	—	145,7	150,6	111,0	149,9
F	262,0	148,6	210,3	363,2	389,4	255,7	287,0	—	253,3	134,4	175,9
MO									131,7	130,7	131,6
HSZI	97,0	130,0	99,0	113,5	239,5	93,9	128,9	119,6	100,9	—	100,9
MB	123,0	134,1	123,4	108,2	137,5	128,0	175,3	132,2	127,9	130,7	128,0

Az 5. tábla adatai, alig kétséges, azt is sejtetik, hogy az interregionális vándorlók között szép számú ideiglenesen letelepedő lakos volt, alkalmi munkás, szezonális munkavállaló. Szembetűnő az is, hogy az interregionális bevándorlás a Duna jobb partjának és Erdélynek más régiókból származó népességét növeli meg a legnagyobb arányban (60,7%, illetve 49,9%-kal).

Urbanizáció és vándorlás

Az urbanizálódás sokrétű anyagi, technikai, kulturális, szociális folyamatát bizonyára csak megközelítően jellemzi a népesség mobilitásának nagyságrendje és időbeli alakulása. Nem véletlen azonban, hogy a hazai XIX. század végi urbanizációt kísérő, de egyszersmind kiváltó belső vándorlás idején nagy alföldi mezővárosaink — mégha törvényhatósági joggal is rendelkeztek — úgyszólván immobil népességet zártak határaik közé, míg gyorsan iparosodó, polgári életrendet elérő városainkban, Kassán, Nagyváradon, Temesvárott, Pozsonyban a jelenlévő népességnek 1910-ben csak mintegy harmada volt a város szülőtte. Az alábbi összefoglalásból az is kiolvasható, hogy néhány városunk — Hódmezővásárhely, Szabadka — immobilitási nagyságrendje 1880 és 1910 között úgyszólván alig változott, de Kassa, Temesvár, Győr, Nagyvárad népességének már 1880-ban is viszonylag kis hányada volt helyi születésű, tehát a bevándorlás ezekben a városokban korán megindult.

6. tábla A törvényhatósági jogú (t.j.) városokban
a jelenlévő népességből a helyben született népesség aránya (%)

T.j. városok	1880	1910	1910. évi immobil népesség, 1880=100,0
1. Hódmezővásárhely	91,1	88,2	109,5
2. Szabadka	84,3	81,2	136,2
3. Kecskemét	86,7	76,4	121,7
4. Selmezbánya	65,0	70,2	102,2
5. Szeged	80,2	69,2	120,0
6. Zombor	75,0	68,1	105,7
7. Versec	77,4	66,0	106,5
8. Székesfehérvár	61,8	58,4	123,4
9. Baja	62,3	54,0	94,1
10. Debrecen	65,8	51,5	135,2
11. Sopron	56,9	51,3	124,2
12. Pancsova	56,8	50,5	103,9
13. Újvidék	60,5	48,5	119,7
14. Szatmárnémeti	60,7	45,7	126,7
15. Győr	48,6	43,6	184,5
16. Kolozsvár	50,4	42,6	168,6
17. Arad	50,4	42,2	126,5
18. Pozsony	49,8	42,0	132,3
19. Miskolc	—	41,1	—
20. Komárom	57,9	39,7	113,8
21. Marosvásárhely	54,5	39,7	133,8
22. Pécs	46,3	37,1	121,2
23. Nagyvárad	49,1	36,7	142,2
24. Kassa	38,5	36,0	138,2
25. Temesvár	40,5	34,7	150,7

1880 és 1910 között Selmezbánya kivételével minden városban csökkent a helyben született népesség aránya, de ez az immobil réteg — Baja kivételével — szám szerint mégis gyarapodott. Az elvándorlás, a visszavándorlás, a kivándorlás jelentősen módosította természetes szaporulatuk feltételezhető mértékét. Három évtized alatt Selmezbányán számuk csak két százalékkal, Pancsován négy százalékkal növekedett, de Győrben 85%-kal, Kolozsvárott 69%-kal. Az arányokat és a numerikus adatokat egybevetve bonyolult, forrásainkból alig követhető mobilitási folyamatok feltételezhetők.

Míg az előző táblában részletezett hányadosok végeredményben a városok be- és kivándorlási egyenlegét is tartalmazzák, a következő összefoglalásban a t.j. városokban született népesség immobilitását mutatjuk be, megközelítve a városokban született népesség tényleges vándorlását (lásd a 7. táblát).

7. tábla A törvényhatósági jogú városokban született népesség immobilitása

T.j. városok	A t.j. városokban született népességből az immobil populáció aránya %		Az immobil népesség számának változása, 1910 (1900=100,0)
	1900	1910	
1. Szabadka	87,2	86,2	117,1
2. Hódmezővásárhely	83,4	81,6	103,1
3. Versec	80,6	80,9	102,7
4. Kecskemét	78,6	78,2	112,8
5. Debrecen	79,7	77,5	120,4
6. Zombor	80,6	76,6	107,6
7. Pancsova	77,8	76,2	107,5
8. Szeged	79,2	76,0	112,2
9. Sopron	77,9	75,6	111,0
10. Pozsony	75,4	74,9	117,0
11. Szatmárnémeti	72,3	74,0	111,2
12. Újvidék	76,3	73,7	112,3
13. Kolozsvár	73,6	70,6	123,7
14. Selmechánya	70,9	70,3	97,6
15. Temesvár	65,2	69,5	132,3
16. Marosvásárhely	68,0	67,9	116,2
17. Székesfehérvár	66,8	67,6	111,8
18. Győr	59,2	66,7	142,8
19. Arad	69,1	66,1	114,8
20. Miskolc	—	65,9	—
21. Pécs	69,2	65,1	115,4
22. Kassa	65,6	63,9	118,7
23. Nagyvárad	64,8	63,5	127,8
24. Baja	61,2	59,4	100,5
25. Komárom	58,7	58,5	102,3

Valószínűsíthető, hogy a t.j. városok foglalkozási összetétele, agrár jellege (Szabadka, Hódmezővásárhely, Versec, Kecskemét stb.) ugyanúgy kötötte szülőhelyéhez a városi születésű népességet, mint más települések korán kialakult és határozott urbánus jellege (Pozsony, Sopron). Az is kitűnik azonban, hogy intenzíven iparosodó városainkban (Miskolc, Győr, Komárom) erőteljesen mobilizálódott a helyben született népesség, és a helyi iparosodás megnövelte az elvándorlás vállalását is.

A XX. század első évtizedében Szatmárnémeti, Temesvár, Versec, Székesfehérvár és Győr kivételével minden városban csökkent a helyben születettek közül a népszámlálások időpontjában szülővárosukban élő, azaz el nem vándorló népesség aránya. A szerény mértékű csökkenés, azaz a fokozódó elvándorlás ellenére ennek az immobil rétegnek a száma megnövekedett.

A t.j. városok természetesen magukhoz vonzották a környező megye népességét. 1880-ban Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Újvidéken, Pancsován és Marosvásárhelyen a jelenlévő lakosok közül minden negyedik-ötödik ugyanazon megye településeiről vándorolt be. Hódmezővásárhely, Szeged, Versec, Kecskemét azonban már nem rendelkezett ilyen vonzó erővel, jelenlévő népességüknek még 10%-a sem született a környező megyében. Három évtized alatt ez a struktúra átalakult, már tizenegy város népességének 20–30%-át sorolhatjuk ugyanazon megyéből betelepülők közé. Szeged, Hódmezővásárhely arányai azonban úgyszólván nem változtak. A leírt szerkezeti átalakulás egyértelműen azt eredményezte, hogy a városokban az ugyanazon megyéből származók száma tekintélyesen, olykor — Szeged, Kecskemét, Temesvár, Debrecen, Szatmárnémeti esetében — a kétszeresére emelkedett. Szabadka azonban rendhagyóan viselkedett. A megyéből beköltözők aránya és száma is csökkent 1880 és 1910 között.

8. tábla A törvényhatósági jogú városok jelenlévő népességében
az ugyanazon megyei születésűek aránya (%)

T.j. városok	1880	1910	1880=100,0
1. Nagyvárád	25,9	29,8	192,1
2. Szatmárnémeti	20,5	29,3	222,5
3. Újvidék	24,8	29,3	144,2
4. Marosvásárhely	20,4	25,8	198,0
5. Pancsova	21,3	25,7	135,0
6. Pécs	19,2	24,8	193,3
7. Baja	18,3	24,1	127,2
8. Pozsony	15,1	21,9	177,6
9. Zombor	18,9	21,7	131,5
10. Sopron	20,5	21,6	117,4
11. Komárom	19,0	21,4	191,4
12. Győr	19,7	18,1	166,1
13. Debrecen	11,8	18,0	207,4
14. Temesvár	13,9	17,4	203,7
15. Székesfehérvár	16,9	16,8	132,5
16. Kassa	15,7	16,8	103,6
17. Miskolc	—	16,8	—
18. Arad	12,7	16,8	192,4
19. Versec	9,4	13,2	163,5
20. Kolozsvár	13,5	13,0	191,0
21. Kecskemét	6,9	12,8	226,9
22. Szabadka	11,0	10,6	89,5
23. Selmezbánya	7,9	7,0	126,4
24. Szeged	4,7	6,5	226,0
25. Hódmezővásárhely	2,3	2,6	131,5

A t.j. városokban született népesség viszonylag mozgékony volt. Ennek a populációnak negyede vándorolt el szülőhelyéről (1910-ben 26,4%). Az elvándorlók több mint egyharmada ismét t.j. városokban, illetve Budapesten telepedett meg (36,4%). Budapest főként a dunántúli városok, Székesfehérvár, Győr, Komárom szülötteit vonzotta, de Nagyváradból, Miskolcból, Pozsonyból is minden harmadik elvándorló Budapesten telepedett meg. Igen tág határok között ingadozik a szülőmegyék településeire vándorlók aránya. Kecskemétről minden második elvándorló Pest megyében maradt, Hódmezővásárhelyről azonban csak minden tizedik. A város foglalkozási szerkezetének és a megye munkaerő-felszívó erejének bonyolult kapcsolatát tanúsítják a következő 9. tábla adatai.

9. tábla A törvényhatósági jogú városokban született népesség elvándorlási irányai 1910-ben (%)

T.j. város	Elvándorolt összesen (%)	T.j. városok- ba és Bp-re	Ebből Bp-re	Szülő- megyéjébe	Egyéb településre
		vándorolt			
1. Székesfehérvár	32,3	60,7	40,9	12,2	27,1
2. Győr	33,2	49,8	36,8	7,1	43,1
3. Baja	40,4	48,2	29,1	24,5	27,3
4. Komárom	41,5	47,7	35,3	14,8	37,5
5. Nagyvárad	36,5	41,4	24,8	27,9	30,7
6. Miskolc	34,1	39,3	25,8	23,7	37,0
7. Arad	33,9	39,3	21,0	16,4	44,3
8. Pancsova	23,8	39,0	13,0	28,6	32,4
9. Sopron	23,2	38,3	21,5	19,2	42,5
10. Temesvár	30,5	37,5	19,9	19,7	42,8
11. Pozsony	25,1	36,6	25,2	22,0	41,4
12. Újvidék	26,6	35,8	16,5	23,8	40,4
13. Szatmárnémeti	26,3	35,2	18,4	28,7	36,1
14. Debrecen	22,5	35,2	20,0	18,0	46,8
15. Kassa	36,1	35,6	22,6	16,4	48,0
16. Pécs	34,9	35,3	25,2	21,7	43,0
17. Zombor	23,4	34,1	13,8	31,7	34,2
18. Vercs	19,1	34,0	9,2	33,8	32,2
19. Szabadka	13,8	33,6	15,8	38,3	28,1
20. Kecskemét	21,8	32,5	24,8	51,6	15,9
21. Marosvásárhely	32,2	31,9	12,9	19,2	48,9
22. Kolozsvár	29,4	30,7	18,1	12,4	56,9
23. Selmechánya	29,7	30,0	23,7	11,2	58,8
24. Szeged	24,0	29,5	14,3	24,0	46,5
25. Hódmezővásárhely	18,5	27,8	8,6	10,7	61,5
Együtt		36,4	14,0	29,9	33,7

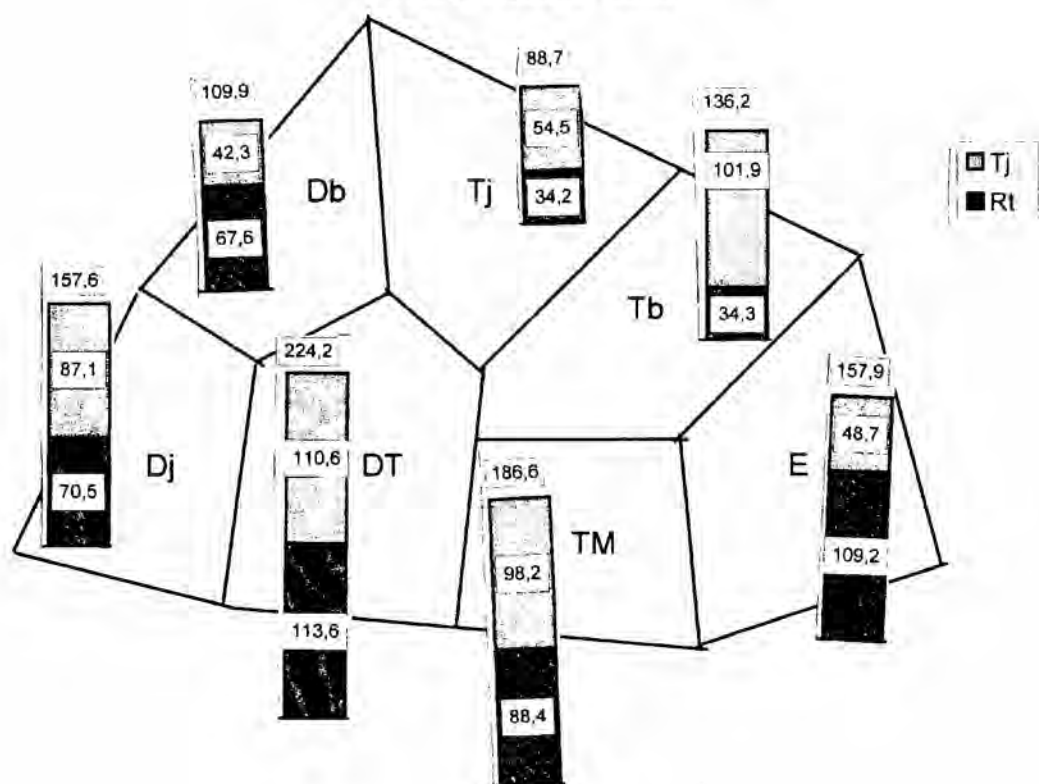
Ismét kiszűrve a városi népesség természetes és tényleges szaporulatának egyenlegeit azt mutatjuk be, hogy a megyékben született népesség mekkora hányada vándorolt a t.j. városokba. Az alábbi 10. tábla adataiból kitűnik, hogy 1880-ban Pest, Hunyad, Bács, Győr, Fejér és Csongrád kivételével a népesség töredéke, 0,3—10,0%-a telepedett meg a t.j. városokban. Három évtized alatt azonban arányuk a többszörösére emelkedik és számuk megtöbbszöröződik. Zala megyében a 12-szeresére, Jász, Bereg, Máramaros, Somogy, Esztergom és Borsod megyében 5-10-szeresére.

10. tábla T.j. városokba vándorló megyei születésű népesség, 1880–1910

Megye	T.j. városokba vándorló, megyei születésű népesség aránya (%)		Megyei születésű népesség számának növekedése 1910-ben (1880=1,0)
	1880	1910	
Zala	0,6	5,4	12,4
Jász-Kun-Szolnok	0,9	6,3	9,9
Bereg	0,6	2,3	7,5
Máramaros	0,3	1,5	7,2
Somogy	1,1	6,0	6,9
Esztergom	2,5	11,1	6,1
Borsod	1,4	6,0	5,2
Bars	2,0	7,1	4,9
Heves	1,7	5,6	4,7
Nógrád	1,4	4,9	4,6
Ung	0,7	2,5	4,5
Csanád	2,4	7,4	4,4
Szilágy	1,1	3,3	4,3
Tolna	2,5	8,5	4,2
Pest	28,2	39,1	4,2
Szabolcs	1,6	4,3	4,0
Békés	2,2	5,8	3,7
Veszprém	3,1	9,3	3,7
Vas	1,3	3,6	3,6
Ugocsa	1,4	3,3	3,3
Trencsén	1,3	3,2	3,3
Zemplén	1,6	4,3	3,2
Zólyom	1,7	3,9	3,1
Nyitra	2,7	5,9	2,9
Túróc	2,3	4,8	2,5
Árva	2,2	4,7	2,3
Moson	3,7	7,1	2,2
Csongrád	11,2	15,6	1,9
Bihar	3,5	5,8	1,7
Komárom	8,4	10,9	1,7
Fejér	11,7	15,9	1,7
Baranya	5,1	7,8	1,6
Szatmár	4,9	6,1	1,5
Liptó	4,6	5,6	1,5
Sopron	6,8	8,9	1,5
Szepes	3,9	5,3	1,3
Pozsony	9,1	9,9	1,2
Bács	14,7	17,2	1,2
Győr	12,2	14,1	1,2
Abaúj	7,5	8,4	1,2
Sáros	3,7	3,8	1,1
Hunyad	19,9	11,7	0,6
Arad	6,7	4,7	0,8
Hont	10,7	7,1	0,8

A folyamatot a kartogramok szemléltetik.

I. Városba vándorlók száma régióként, 1910
1000 fő (Budapest nélkül)



A hazai XIX. század végi urbanizálódás és belső vándorlás kapcsolatát csak részben jellemzi a t.j. városok vándormozgalma. Ismeretes ugyanis, hogy az elemzett három évtizedben rendezett tanácsú (r.t.) városaink népessége — főként a vándorlásnak köszönhetően — jelentősen megemelkedett és társadalmilag átrendeződött, kivéve néhány bányavárost (lásd a 4. sz. mellékletet).

Az sem mellőzhető, hogy 1910-ben a t.j. városokban 543 ezer, az r.t. városokban pedig 517 ezer, megyékből érkező bevándorlót számoltak meg. A két irányú „Landflucht” tehát közel azonos méretű volt.

Szakirodalmunk mind ez ideig nem elemezte összefoglalóan a rendezett tanácsú városok mobilitását, mert a népszámlálások során megkérdezettek szülőhely-adatai nem kerültek publikálásra. A KSH Népszámlálás Levéltárában sikerült fellelni a r.t. városok 1910. évi — előbb említett tartalmú — vándorlásra vonatkozó adatlapjait. (Kivéve Bazin, Modor, Kolozs városokét). Az adatlapokon a jelenlévő népesség számát szülőmegyájuk szerint tüntették fel, illetve törvényhatósági jogú városokként, valamint tételesen külföldi országok szerint. (Néhány esetben sajnos pontatlanok a táblázatok vagy alig olvashatók.)

Ezt az adatbázist feldolgozva városokként állapítottuk meg a helyben, az ugyanazon megyében, a szomszédos megyében/megyékben, más megyékben és külföldön született népesség számát és arányát (lásd az 5. sz. mellékletet). Az alábbi összefoglalásból kitűnik, hogy r.t. városaink mobilitási jellemzői igen változatosak. Hajdúböszörményben a lakosság több mint 90%-a született helyben, de Újpesten csak 27,4%-a. Kaposvárott a megyei születésűek aránya 43%, de Hajdúnánáson csak 3,8%. A szomszédos megyékből betelepülők hányada is 3% és 20% között ingadozik. Hajdúböszörményben közel minden huszadik lakos vándorolt be egyéb megyéből vagy külföldről, Újpesten azonban hozzávetőlegesen minden harmadik (38,9%).

$(1880 = 1, 0)$ 

*11. tábla Rendezett tanácsú városok
a helyben születtek és a különböző születési helyű bevándorlók aránya szerint, 1910 (%)*

Rendezett tanácsú városok	Helyben született	A megyében született	Szomszédos megyében született	Más megyében stb. született
1. Hajdúböszörmény	91,1	4,0	2,5	2,4
2. Túrkeve	87,9	6,5	2,9	2,7
3. Újbánya	87,5	7,5	2,3	2,7
4. Hajdúnánás	87,3	3,8	5,3	3,6
5. Kiskunfélegyháza	87,2	5,3	3,5	4,0
6. Szentes	86,4	4,7	4,7	4,2
7. Jászberény	84,9	5,6	3,7	5,8
8. Makó	83,2	5,0	3,6	8,2
9. Hajdúszoboszló	82,3	9,3	3,8	4,6
10. Zente	81,8	10,9	3,6	3,7
11. Mezőtúr	81,4	6,4	7,5	4,7
12. Nagylak	81,2	10,2	5,1	3,5
13. Nagykőrös	81,0	12,4	3,3	3,3
14. Cegléd	81,0	10,6	3,6	4,8
15. Szentgyörgy	80,1	12,0	2,7	5,2
16. Kisújszállás	79,5	12,8	4,0	3,7
17. Kecskemét	77,6	12,5	3,7	6,2
18. Szokolca	77,2	9,5	2,6	10,7
19. Karcag	76,0	9,7	9,5	4,8
20. Gyula	72,9	13,2	4,9	9,0
21. Korpona	71,6	8,7	14,5	5,2
22. Szekszárd	70,6	15,0	5,9	8,5
23. Ruszt	70,6	22,9	3,3	3,2
24. Dobsina	69,3	11,7	11,5	7,5
25. Gyöngyös	68,7	14,1	6,4	10,8
26. Gölmicbánya	67,9	15,9	5,1	11,1
27. Kiskunhalas	67,5	12,6	10,9	9,0
28. Nyíregyháza	67,2	13,9	6,5	12,4
29. Nagyikinda	67,0	23,7	3,2	6,1
30. Eger	66,4	11,9	10,1	11,6
31. Bártfa	64,9	17,1	4,2	13,8
32. Breznóbánya	63,5	17,7	10,1	8,7
33. Érsekújvár	63,4	12,6	11,3	11,6
34. Szolnok	63,0	14,1	14,2	9,8
35. Esztergom	62,9	8,9	13,5	14,7
36. Jolsva	57,6	26,3	6,2	9,9
37. Nagybecskerek	57,0	26,3	4,4	12,3
38. Nagyrőce	56,4	27,1	6,0	10,5
39. Szepesolaszi	56,0	27,8	5,8	10,4
40. Munkács	54,3	21,8	13,3	10,6
41. Nagy Ramiosz	54,1	22,7	14,6	8,6
42. Kőszeg	53,6	19,6	14,0	12,8
43. Fehértemplom	53,3	17,1	17,4	12,2
44. Rózsahegy	52,8	12,3	11,2	23,7
45. Szepesváralja	51,8	29,0	8,0	11,2
46. Szentendre	51,3	22,8	8,7	17,2
47. Kismarton	51,1		3,8	15,4
48. Vác	50,8	11,6	15,4	22,2
49. Szepesbéla	50,4	33,0	2,1	14,5
50. Veszprém	50,0	22,3	12,2	15,5
51. Kisseben	49,9	30,2	7,0	12,9
52. Pápa	48,5	21,8	11,1	10,6
53. Beregszász	48,2	23,1	17,6	11,1
54. Lőcse	48,1	27,6	7,2	17,1

Rendezett tanácsú városok	Helyben született	A megyében született	Szomszédos megyében született	Más megyében stb. született
55. Ungvár	46,6	20,3	14,4	18,7
56. Zalaegerszeg	46,5	32,3	11,1	10,1
57. Léva	46,0	25,9	16,1	12,0
58. Sátoraljaújhely	45,5	23,8	10,1	20,6
59. Körmöcbánya	44,3	20,2	18,6	16,9
60. Igló	44,2	27,0	7,8	21,0
61. Nyitra	43,8	33,4	11,1	11,7
62. Eperjes	42,6	30,9	10,9	15,7
63. Zólyom	42,2	24,5	13,1	20,2
64. Késmárk	41,7	29,6	16,1	12,6
65. Lugos	39,9	18,2	12,2	29,7
66. Szombathely	39,4	36,0	10,3	14,3
67. Rozsnyó	37,4	31,9	14,0	16,7
68. Karánsebes	36,2	33,2	8,9	21,7
69. Besztercebánya	33,6	30,9	15,5	20,0
70. Losonc	33,0	30,2	16,6	20,2
71. Poprád	32,6	33,0	8,3	26,1
72. Rimaszombat	32,3	33,5	15,8	18,4
73. Kaposvár	31,7	43,0	12,1	13,2
74. Zsolna	31,0	30,0	11,2	27,8
75. Trencsén	30,6	36,8	8,2	24,4
76. Újpest	27,5	23,3	10,4	38,9

12. tábla Rendezett tanácsú városok száma különböző származású bevándorlók aránya szerint

A bevándorlók aránya (%)	Ugyanazon	Szomszédos	Más	Együtt
	megyéből vándorolt be			
—10	—	—	—	1
10—19	14	41	29	14
20—29	24	35	36	8
30—39	23	—	10	12
40—49	14	—	1	15
50—59	1	—	—	14
60—69	—	—	—	11
70—80	—	—	—	1
Együtt	76	76	76	76

A t.j. és r.t. városainkat 1910. évi jelenlévő népességük születési helyének — nem tagadjuk: bizonyára merev — struktúrája szerint csoportokba rendeztük. Feltételezve, hogy a helyben született és a különféle tájakról származó bevándorlók arányának nagyság szerinti rendje, struktúrája megközelítően jelzi a város szerepét, funkcióját, de egyszersmind a város közeli és távoli környezetének kapcsolatát is, a városok ilyen módon végrehajtott csoportosítása szolgálhatja a hazai urbanizáció jellemzését is. Kiegészítésként rögzítjük, hogy bár algebrailag az immobil réteg aránya meghatározza a bevándorlók hányadát, az immobilitás mértéke és a megyei, valamint a más megyei születésűek aránya között nincsen matematikai összefüggés.

A városokat mindenekelőtt a helyben született — immobil — népesség aránya szerint osztottuk két csoportra, elkülönítve a többségükben (50%-nál nagyobb) immobil népességű településeket a többségükben bevándorolt népességű városoktól. Ezt a két alcsoportot ismét két részre tagoltuk. Elkülönítettük azokat a városokat, amelyekben a jelenlévő népesség 50%-nál

nagyobb hányada helybeli születésű, és/vagy az ugyanazon megyéből (M) vagy a más megyékből (Mm) bevándorlók aránya alkotja rendre a második legnagyobb réteget.

Városaink között szép számmal találhatók olyan települések, amelyekben ugyan 50%-nál alacsonyabb az immobil népesség aránya, de mégis ez a helyben született réteg a legnagyobb. Ezt az alcsoportot is tagoltuk aszerint, hogy a megyei vagy a más megyei bevándorlók alkotják a következő nagyságrendű populációt.

Mindazokat a településeket, amelyekben az immobil népesség aránya nagyobb 50%-nál, „para” centrumnak neveztük (két alcsoportra bontva); és azokat a városokat, amelyekben a helyben születettek aránya kisebb 50%-nál, „lokális” centrumnak minősítettük (két alcsoportra bontva). Ötödik típusba azok a városok sorolódtak, amelyekben az azonos megye vagy más megye szülöttei alkotják a népesség többségét. Ezeket a városokat „Centrum” névvel illettük.

A leírt osztályozás szerint városaink nagyobbik része (57,6%-a) paracentrum funkciót hordoz, alig egyharmada (28,8%) lokális centrumnak minősíthető, és végül mintegy hetede (13,6%) centrális funkciót lát el.

13. tábla Városaink száma a népesség születési helyének struktúrája szerint

A jelenlévő népesség születési helye nagyság szerinti sorrendben	T.j.		R.t.		Együtt		Összesen
	Az immobil népesség aránya						
	50%—	—50%	50%—	—50%	50%—	—50%	
	para	lokális	para	lokális	para	lokális	
	centrum						
I M Mm	5	2	25	11	30	13	43
I Mm M	7	6	39	19	46	25	71
Együtt	12	8	64	30	76	38	114
Centrum							
	—	5	—	13	—	18	18
Összesen	12	13	64	43	76	56	132

A 13. tábla városhálózatunk urbanizációs szintjét viszonylag elfogadhatóan osztályozza. Pécs, Kassa, Miskolc, Temesvár, Kolozsvár, Déva, Nagyszeben, Újpest, Losonc, Zsolna, Besztercebánya, Rimaszombat, Poprád „Centrum” megjelölést hordoz. Alföldi mezővárosaink pedig rendre a paracentrumok közé sorolódtak. Figyelemre méltó azonban, hogy Győr, Arad, Pozsony, Komárom, Nagyvárad, Marosvásárhely a lokális centrum csoportba sorolódott, de a három réteg (I, Mm, M) aránya megközelítően azonos.

Városaink vándorlással kapcsolatos mutatói a település egészének mobilitását jellemzik. A települések magvának — rendszerint a belvárosnak — és külterületi részeinek néhány példa alapján megragadható mobilitási jelzőszámai jelentősen eltérnek egymástól. Az alábbiak alapján megállapítható, hogy a belvárosokban rendszerint sokkal kisebb a helyben született népesség hányada, mint a külső városrészekben, különösen pedig a külterületeken. A külterületek mezőgazdasági jellege elégségesen magyarázza az alábbiakban bemutatott eltéréseket, de az sem kizárt, hogy a külterületeken meginduló ipari termelés, gyárépítés bevándorló munkavállalói csak a belvárosokban szerezhettek lakóhelyet, és ezzel is szaporították a centrumokban regisztrált bevándorolt réteg arányát.

14. tábla Immobil népesség aránya (%)

Város	Városrész	%
Pécs		
	Belváros	32,9
	Budai város	44,7
Győr		
	Belváros	33,3
	Újváros	57,7
	Győrsziget	52,2
Kassa		
	Belváros	31,1
	Ferencváros	42,7
	Józsefváros	46,9
Szeged		
	Belváros	34,8
	Újszeged	61,0
	Árpádházi kapitányság	96,6
	Mórahalmi kapitányság	94,7
	Domaszéki kapitányság	96,5
	Csorvai kapitányság	92,7

Városainkban a külföldi születésűek aránya is rendszeresen nagyobb a belterületeken, mint a külterületeken. Bizonyára a magyar városokban is kialakult az a rend, amelyet a nyugat-európai és amerikai bevándorlók körében figyeltek meg, hogy az azonos tájakról érkező bevándorlók rendszerint jól elhatárolható szigetekben, lakónegyedekben települtek meg.

Végezetül utalunk arra is, hogy néhány városunk bevándorlóinak túlnyomó többségét, olykor háromnegyedét a szomszédos megyéből származók teszik ki. Néhány városban azonban a bevándorlók fele tíz megyéből származik. További helytörténeti elemzést érdemel ez a differenciálódás. Szekszárd bevándorlóinak fele például 14, Újpest esetében 12 megyéből érkezett, de Kiskunfélegyházán, Kiskunhalason, Nagykőrösön, Kecskeméten, egy-két megye küldte a bevándorlók 50—70%-át.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beluszky, P.: A polgárosodás törékeny váza — városhálózatunk a századfordulón. *Tér és Társadalom*, 1990, 3—4. sz.
- Courgeau, D.: *Analyse quantitative des migrations humaines*. Paris, 1980.
- Greenwood, M. J.: A simultaneous equations model of urban growth and migration. *Journal of the American Statistical Association*, 1975, 792—810. p.
- Kovács, J.: Belső vándorlások Magyarországon, különös tekintettel Heves megyére. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1933, 373—394. p.
- Kuznets, S.: Population redistribution, migration and economic growth. In *Eldridge, H. T.—Thomas, D. S.: Population redistribution and economic growth: United States 1870—1950*, Philadelphia, 1972.
- Langewiesche, D.: Wanderungsbewegungen in der Hochindustrialisierungsperiode. Regionale, interstädtische und innerstädtische Mobilität in Deutschland 1880—1914. *Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte*, 1977, H. 1.
- Lee E. S.: A theory of migration. *Demography*, 1966, 46—57. p.
- Nations-Unies: Méthodes de mesure de la migration interne. *Études démographiques*, 1971.
- Olvey, L. D.: Regional growth and interregional migration. *Review of Regional Studies*, 1972, 139—163. p.
- Rogers, A.—Burkhaard, R.: Estimation of interregional migration streams from place-of-birth by residence data. *Demography*, 1971, No. 8.
- Tóth, J.: Az alföldi városfejlődés elmúlt évszázada. *Alföldi tanulmányok*. II. kötet. Budapest, 1978.
- DaVanza, J.: Microeconomics approaches to studying migration decisions. In *De Jong-Gardner (eds): Migration decision making*. New York, 1981.

MELLÉKLETEK

1. A régiókban született népesség vándormozgalma, 1900, 1910

Régió		Mobil összesen	E b b ő l			Immobil	Népesség összesen
			QM	RM	IRM		
Dj	1900	1190710	676521	223524	290665	1903157	3093867
	1910	1315653	712836	242543	360274	1974417	3289894
Db	1900	667822	376021	123921	167872	1453399	2121221
	1910	739027	398061	115896	225070	1528381	2267408
DT	1900	802822	458646	125271	218897	2143341	2946163
	1910	984191	546682	167495	270014	2358648	3342839
Tj	1900	546728	320493	100281	125954	1139022	1685750
	1910	563588	324353	102930	136305	1180575	1744163
Tb	1900	630309	376333	102946	151030	1727627	2357936
	1910	752821	424907	120211	207703	1895959	2648780
TM	1900	545833	327205	129008	89620	1475277	2021110
	1910	605557	341966	148896	114695	1511320	2116877
E	1900	518497	318500	156126	43871	1925809	2444306
	1910	610169	344337	188940	76892	2042791	2652960
F	1990	2533	—	—	2533	18771	21304
	1910	3348	—	—	3348	22515	25863
MO	1900	4905254	2853719	961093	1090442	11786403	16691657
	1910	5574354	3096142	1083911	1394301	12514430	18088784

2. Interregionális vándorlók 1900, 1910

1900

Bevándorlási régió (hová)	Dj	Db	DT	Tj	Tb	TM	E	F	Mo	HSZI	MB
Dj	—	10929	36810	4452	4267	3707	2265	165	62595	103281	72923
Db	23173	—	22072	16302	3796	2491	1818	45	69697	902	70599
DT	185235	118169	—	50107	30482	47335	16172	359	447859	12081	459940
Tj	4644	18369	18313	—	56904	2222	2425	44	102921	782	103703
Tb	7589	5496	37917	42496	—	14701	11716	26	119941	602	120543
TM	7459	5756	37751	6360	32703	—	8425	61	98515	3705	102220
E	3823	3279	7525	4744	21630	10851	—	46	51898	888	52786
F	1183	257	554	155	132	167	154	—	2602	4849	7451
Mo	233106	162255	160942	124616	149914	81474	42975	746	956028	34137	990165
HSZI	57559	5617	57955	1338	1116	8146	896	1787	134414	—	134414
MB	290665	167872	218897	125954	151030	89620	43871	2533	1090442	34137	1124579

1910

Hová	H o n n a n										
Dj	—	31569	48933	5683	6893	5861	4512	323	103779	13429	117208
Db	30884	—	28759	18625	5581	3276	3355	57	90537	1047	91584
DT	238928	142518	—	54537	80035	58497	34281	532	609328	16850	626178
Tj	7963	24389	28802	—	44392	3391	4577	69	113583	808	114391
Tb	8532	6906	46459	43256	—	20183	16504	92	141932	730	142662
TM	9205	6976	45174	6568	34736	—	12066	70	114795	4236	119131
E	5856	5028	13341	5550	32879	15414	—	67	78135	986	79121
F	3099	382	1165	563	514	427	442	—	6592	6518	13110
Mo	304467	217768	212633	134787	205030	107049	75737	1210	1258681	44604	1303285
HSZI	55807	7302	57381	1518	2673	7646	1155	2138	135620	—	135620
MB	360274	225070	270014	136305	207703	114695	76892	3348	1394301	44604	1438905

3. Interregionális vándorlás, Budapest nélkül, 1910

Születési régió honnan	Dj	Db	DT	Tj	Tb	TM	E	F	Mo	HSZI	MB
Dj	—	30384	68901	7963	8532	9205	5856	3099	134440	55807	190247
Db	31569	—	50138	24389	6906	6976	5028	382	125388	7302	132690
DT	31556	18940	—	23337	39870	39408	9420	694	163225	55597	218822
Tj	5688	18625	21497	—	43256	6568	5550	563	101747	1518	103265
Tb	6893	5581	37622	44392	—	34736	32879	514	162617	2673	165290
TM	5861	3276	35045	3391	20183	—	15414	427	83597	7646	91243
E	4512	3355	8730	4577	16504	12066	—	442	50186	1155	5134
F	323	57	159	69	92	70	67	—	837	2138	2975
Mo	86402	80718	222092	108118	135343	109029	74214	6121	822037	133836	955873
HSZI	13429	1047	11383	808	730	4236	986	6518	39137	—	39137
MB	99831	81765	233475	108926	136073	113265	75200	12639	861174	133836	995010

4. Rendezett tanácsú városok népességének növekedése, 1880—1910

	A népesség száma, 1880	A növekedés aránya, % (1880 = 100,0)		
		1890	1900	1910

Duna jobb partja

Kaposvár	9 571	131,1	181,3	245,8
Kismarton	2 845	104,5	103,7	100,0
Ruszt	1 403	110,3	114,6	109,4
Kőszeg	7 301	96,9	101,7	107,8
Szombathely	13 225	122,0	176,2	223,1
Pápa	14 654	97,3	117,2	135,6
Veszprém	12 575	100,6	109,6	115,4
Nagykanizsa	18 398	112,1	126,4	140,1
Zalaegerszeg	6 423	121,6	149,0	165,6
Együtt	86 395	110,7	134,7	157,6

Duna bal partja

Körmöcbánya	3 945	107,4	108,7	114,4
Léva	6 491	114,0	128,3	145,1
Újbánya	4 190	102,2	109,8	114,9
Esztergom	14 944	105,4	113,4	112,8
Korpona	3 408	107,3	116,1	117,8
Losonc	6 290	118,6	142,3	183,4
Érsekújvár	10 584	106,8	124,8	151,6
Nyitra	12 033	112,5	123,0	131,6
Szokolca	5 115	96,3	98,4	98,1
Bazin	4 184	107,7	115,2	114,9
Modor	4 729	105,5	110,6	105,9
Nagyszombat	10 824	106,2	112,8	134,0
Szentgyörgy	2 881	105,8	113,5	115,4
Trencsén	4 402	115,9	132,6	152,9
Besztercebánya	7 159	104,6	121,3	143,0
Breznóbánya	3 733	101,3	105,5	111,9
Zólyom	4 083	125,5	175,5	215,5
Együtt	108 995	108,3	120,5	133,6

Duna—Tisza köze

Zenta	21 200	121,3	134,8	139,9
Szentes	28 712	107,2	109,0	110,0
Eger	20 669	108,5	119,3	130,0
Gyöngyös	16 061	100,4	98,9	110,4
Jászberény	21 507	113,1	122,9	136,3
Karcag	15 825	115,0	132,0	145,3
Kisújszállás	10 083	124,2	131,1	134,3
Mezőtúr	21 213	112,0	119,6	121,8
Szolnok	17 150	121,0	146,0	165,6
Túrkeve	12 042	108,7	114,5	113,7
Cegléd	24 872	110,8	120,2	134,6
Kiskunfélegyháza	24 488	121,1	135,7	141,8
Kiskunhalas	15 039	114,0	132,0	162,1
Nagykőrös	22 769	108,0	116,4	124,9
Szentendre	4 229	100,7	114,0	134,1
Vác	13 199	109,5	125,5	141,5
Együtt	290 058	112,2	122,7	132,7

	A népesség száma, 1880	A növekedés aránya, % (1880 = 100,0)		
		1890	1900	1910
Tisza jobb partja				
Beregszász	6 930	116,6	18,7	186,6
Munkács*	9 664	109,2	141,4	171,3
Miskolc	24 319	125,0	167,9	211,6
Dobsina	5 592	83,0	91,4	89,9
Jolsva	2 730	88,6	95,3	99,1
Nagyőröcze	1 897	95,8	95,3	101,5
Rimaszombat	4 844	114,8	119,2	140,7
Rozsnyó	4 737	101,6	107,9	138,6
Bártfa	4 884	103,8	124,8	134,7
Eperjes	10 139	102,3	129,2	146,3
Kisszeben	2 825	99,7	104,6	106,5
Gölnicbánya	4 353	89,9	93,9	88,1
Igló	7 521	97,9	118,6	139,2
Késmárk	4 475	109,4	124,9	141,2
Leibicz	3 084	98,1	90,8	90,2
Lőcse	6 603	95,7	103,7	102,8
Poprád	1 034	111,8	147,5	220,8
Szepesbéla	2 589	85,9	101,1	111,8
Szepesolaszi	2 473	94,4	107,6	97,6
Szepesváralja	3 256	96,1	92,8	96,1
Ungvár	11 373	103,7	118,4	140,5
Sátoraljaújhely	11 264	115,6	148,4	175,6
Együtt	136 566	106,7	128,1	150,2
Tisza bal partja				
Gyula	18 046	110,8	122,0	132,5
Hajdúböszörmény	19 035	131,7	147,9	147,9
Hajdúnánás	13 957	103,6	113,8	120,2
Hajdúszoboszló	13 038	113,0	118,5	123,4
Máramarossziget	10 852	140,0	155,7	192,0
Nyíregyháza	24 102	112,1	131,9	153,4
Felsőbánya	5 053	95,3	90,6	87,5
Nagybánya	8 632	114,0	129,4	149,2
Nagykároly	12 523	107,6	121,2	127,2
Szilágysomlyó	4 189	108,6	134,9	164,4
Zilah	5 961	108,6	124,8	132,3
Együtt	102 154	111,8	126,5	140,9
Tisza—Maros szöge				
Makó	30 063	108,6	112,1	116,1
Karánsebes	4 764	114,7	128,4	160,3
Lugos	11 287	110,6	136,9	169,5
Fehértemplom	9 845	91,8	98,5	103,4
Nagybecskerek	19 529	112,3	132,9	130,4
Nagykikinda	19 845	114,7	123,0	132,9
Együtt	95 333	109,5	121,0	129,8

*1910-ben már tjv.

	A népesség száma, 1880	A növekedés aránya, % (1880 = 100,0)		
		1890	1900	1910

Erdély

Abrudbánya	2 869	104,3	103,6	90,6
Gyulafehérvár	7 338	111,3	131,8	134,3
Nagyenyed	5 362	110,6	136,1	158,7
Vízakna	3 683	102,4	106,3	109,9
Beszterce	8 063	113,0	134,9	148,4
Brassó	29 584	103,9	116,6	131,6
Csíkszereda	1 597	112,0	164,2	220,2
Kézdivásárhely	5 183	90,7	105,2	113,7
Sepsiszentgyörgy	5 268	107,5	133,4	162,4
Déva	3 935	118,3	174,5	215,0
Hátszeg	1 808	102,4	130,6	172,8
Szászváros	5 451	103,7	114,4	127,3
Vajdahunyad	2 303	131,9	191,6	196,3
Erzsébetváros	2 500	111,8	141,6	164,4
Kolozs	3 150	114,0	119,4	
Szászrégen	5 652	107,2	115,8	129,3
Medgyes	6 489	104,3	118,1	132,9
Segesvár	8 788	109,4	123,5	131,9
Nagyszeben	19 446	110,4	134,1	152,2
Szászsebes	6 244	107,2	124,2	129,3
Dés	6 191	124,8	155,8	181,1
Szamosújvár	5 317	109,0	116,1	125,4
Torda	9 434	117,4	128,3	142,2
Székelyudvarhely	5 948	107,8	130,0	166,9
Együtt	161 603	108,9	127,5	142,2

5. Rendezett tanácsú városok népessége születési hely szerint*, 1910

Megye	Város	A népesség száma	Ebből						
			helybeli	azonos megyei	más megyei	thjv	hszl	ausztriai	egyéb
			születésű						
Somogy	Kaposvár	23 528	7 469	10 126	4 686	659	283	188	117
Sopron	Kismarton	2 951	1 508	877	284	32	4	238	8
	Ruszt	1 535	1 083	352	55	20	—	22	3
Tolna	Szekszárd	14 947	10 550	2 246	1 545	436	60	60	50
Vas	Kőszeg	7 874	4 218	1 541	1 379	324	36	338	38
	Szombathely	29 500	11 609	10 632	4 925	1 271	137	790	136
Veszprém	Pápa	19 866	9 639	4 323	4 931	690	40	167	76
	Veszprém	14 515	7 258	3 239	3 053	739	31	149	46
Zala	Nagykanizsa	25 780	13 959	5 852	4 215	820	337	488	109
	Zalaegerszeg	10 637	4 944	3 434	1 850	227	34	109	39
Bars	Körmöcbánya	4 515	2 001	912	1 348	132	5	78	39
	Léva	9 458	4 334	2 439	2 280	268	6	90	41
	Újbánya	4 813	4 209	360	194	18	4	16	12
Esztergom	Esztergom	16 863	10 600	1 509	3 667	787	16	238	46
Hont	Korpona	4 016	2 873	351	701	66	1	12	12
Liptó	Rózsahegy	12 081	6 400	1 486	2 653	290	18	1 176	58

*Polgári népesség.

Megye	Város	A népesség száma	Ebből						
			helybeli	azonos megyei	más megyei	thjv	hszl	ausztriai	egyéb
			születésű						
Nógrád	Losonc	11 537	3 803	3 482	3 309	623	19	214	87
Nyitra	Érsekújvár	16 048	10 179	2 017	3 128	471	9	183	61
	Nyitra	15 830	6 930	5 287	2 775	454	8	307	69
	Szokolca	5 018	3 875	476	245	32	4	373	13
	Bazin	—	—	—	—	—	—	—	—
Pozsony	Modor	—	—	—	—	—	—	—	—
	Nagyszombat	14 501	5 857	3 938	3 533	527	11	583	52
	Szentgyörgy	3 324	2 662	401	136	67	3	55	—
	Trencsén	6 732	2 060	2 479	1 410	291	13	352	127
Trencsén	Zsolna	9 151	2 845	2 754	2 262	327	14	820	129
	Besztercebánya	10 240	3 439	3 169	2 732	505	26	265	104
	Breznóbánya	4 179	2 654	787	637	52	—	27	22
Zólyom	Zólyom	8 799	3 711	2 155	2 348	387	10	137	51
Bács	Magyar Kanizsa	17 018	15 176	794	565	437	21	9	16
	Zenta	29 666	24 274	3 230	1 074	936	85	28	39
Csongrád	Szentes	31 593	27 305	1 491	2 123	582	13	42	37
Heves	Eger	26 807	17 793	3 197	4 635	888	19	199	76
	Gyöngyös	17 727	12 170	2 505	2 400	472	11	127	42
Pest	Cegléd	33 468	27 115	3 533	1 714	966	14	59	67
	Kiskunfélegyháza	34 712	30 286	1 843	1 339	1 194	5	26	19
	Kiskunhalas	24 381	16 465	3 068	2 920	1 847	35	21	25
	Nagykőrös	28 431	23 015	3 544	1 115	694	10	41	12
Jász-Kun	Szentendre	5 673	2 910	1 294	610	645	38	110	66
	Újpest	55 197	15 114	12 840	23 722	210	282	2 336	693
	Vác	18 676	9 492	2 159	5 123	1 334	49	377	142
	Jászberény	29 384	24 955	1 659	1 952	743	5	40	30
	Karcag	22 996	17 490	2 223	2 907	320	—	39	17
	Kisújszállás	13 538	10 758	1 735	863	162	—	9	11
	Mezőtúr	25 835	21 018	1 651	2 668	433	7	49	9
	Szolnok	28 406	17 891	4 003	5 058	1 213	36	131	74
Bereg	Túrkeve	13 097	11 506	855	580	138	—	16	2
	Beregszász	12 933	6 237	2 992	3 169	380	11	90	54
	Munkács	16 518	8 977	3 606	3 113	377	19	341	85
	Dobsina	5 029	3 486	586	757	94	4	32	70
	Jolsva	2 705	1 558	711	321	51	—	40	24
	Nagyroce	1 925	1 086	522	262	35	3	10	7
	Rimaszombat	6 814	2 201	2 286	1 887	332	10	54	44
	Rozsnyó	6 565	2 453	2 087	1 611	249	16	72	77
Sáros	Bártfa	6 578	4 269	1 122	552	101	6	423	105
	Eperjes	14 835	6 215	4 279	2 995	553	7	598	188
	Kisszeben	3 006	1 504	912	370	65	—	100	55
Szepes	Gölnicbánya	3 833	2 603	610	440	66	1	81	32
	Igló	10 347	4 652	2 713	2 192	277	13	357	143
	Késmárk	6 317	2 636	1 870	966	167	4	605	69
	Leibicz	2 782	1 703	851	77	17	—	75	59
	Lőcse	6 785	3 266	1 872	1 120	218	4	242	63
	Poprád	2 283	744	754	566	75	3	111	30
	Szepesbéla	2 894	1 456	955	185	58	—	193	47
	Szepesolaszi	2 413	1 351	670	251	19	1	51	70
	Szepesváralja	3 129	1 620	907	434	46	2	77	43

Megye	Város	A népesség száma	Ebből						
			helybeli	azonos megyei	más megyei	thjv	hszl	ausztriai	egyéb
			születésű						
Ung	Ungvár	15 980	7 454	3 246	4 083	403	18	622	154
Zemplén	Sátoraljaújhely	19 780	8 993	4 701	4 740	824	15	386	121
Békés	Gyula	23 905	17 428	2 164	3 413	764	6	59	71
Hajdú	Hajdúböszörmény	28 159	25 648	1 145	911	400	3	32	20
	Hajdúnánás	16 781	14 655	646	1 244	208	—	13	15
	Hajdúszoboszló	16 093	13 240	1 497	643	677	2	17	17
	Máramaros	20 832	10 853	5 550	3 486	558	12	288	85
Szabolcs	Nyíregyháza	36 984	24 878	5 107	5 448	1032	14	335	170
Szatmár	Felsőbánya	4 422	3 592	443	304	64	4	12	3
	Nagybánya	12 877	7 377	3 263	1 626	473	5	77	56
	Nagykároly	15 924	9 097	3 093	2 945	671	10	69	39
Szilágy	Szilágysomlyó	6 885	3 711	1 639	1 217	278	2	28	10
	Zilah	7 885	4 374	1 916	1 190	373	6	18	8
Csanád	Makó	34 918	29 042	1 748	2 904	1 077	18	71	58
Krassó	Lugos	19 126	7 638	3 476	6 108	1 222	80	376	226
	Karánsebes	7 638	2 768	2 539	1 623	386	48	149	125
Temes	Fehértemplom	10 181	5 429	1 746	1 927	552	90	195	242
Torontál	Nagykikinda	26 356	17 668	6 241	1 431	619	135	156	106
	Nagybecskerek	25 470	14 528	6 693	2 379	1 155	234	250	231
Alsó Fehér	Abrudbánya	2 599	1 615	463	445	61	—	10	5
	Gyulafehérvár	9 857	4 528	2 183	2 584	339	14	146	63
	Nagyenyed	8 508	3 470	1 896	2 665	398	6	32	41
	Vízakna	4 048	3 376	132	492	28	—	3	17
Beszterce N.	Beszterce	11 966	6 463	1 788	3 012	289	13	301	100
Brassó	Brassó	38 999	20 710	2 774	12 973	972	44	707	819
Csík	Csikszereda	3 517	1 110	1 270	934	112	7	38	46
	Gyergyószentmiklós	8 905	5 968	1 679	1 030	121	1	81	25
Fogarás	Fogarás	6 362	3 132	777	2 142	193	3	61	54
Háromszék	Sepsiszentgyörgy	8 554	3 721	2 939	1 459	243	4	63	125
	Kézdivásárhely	5 892	2 626	2 237	805	132	3	25	64
Hunyad	Déva	8 459	2 574	2 043	2 538	463	13	735	93
	Hátszeg	3 124	1 275	807	918	80	2	21	21
	Szászváros	6 937	3 312	1 587	1 696	136	6	133	67
	Vajdahunyad	4 520	2 160	936	1 069	113	5	208	29
K. Küllő	Dicsőszentmárton	4 417	2 100	1 072	1 003	207	2	14	19
	Erzsébetváros	4 111	1 797	686	1 420	156	—	18	34
Kolozs	Kolozs	—	—	—	—	—	—	—	—
Maros T.	Szászrégen	7 310	3 763	1 770	1 440	249	1	68	19
N. Küllő	Segesvár	11 587	7 818	1 009	2 396	179	10	81	94
	Medgyes	8 626	4 909	999	2 416	98	5	80	119
Szeben	Szászsebes	8 073	5 724	703	1 418	82	13	57	76
	Nagyszeben	29 599	12 308	4 431	10 384	900	52	858	666
Szolnok D.	Dés	11 210	5 033	3 422	2 214	423	8	81	29
	Szamosújvár	6 670	2 848	1 987	1 557	215	2	29	32
Torda	Torda	13 455	7 720	2 641	2 530	459	8	47	50
Udvarhely	Székelyudvarhely	9 928	4 114	2 826	2 417	433	5	47	86

thjv = törvényhatósági jogú városi

hszl = horvát-szlavónországi

6. Városaink mobilitási típusai

Paracentrumok

T.j. városok

I	M	I	M	I	M	I	M
80—89%	20—29%	70—79%	10—19%	60—69%	20—29%	50—59%	20—29%

Szabadka

Kecskemét

Zombor

Pancsova

I	Mm	I	Mm	I	Mm	I	Mm
80—89%	0—9%	70—79%	20—29%	60—69%	10—19%	50—59%	20—29%

Hódmezővásárhely

Selmecbánya

Szeged

Székesfehérvár

I	M	I	M
60—69%	20—29%	50—59%	30—39%

Versec

Debrecen
Sopron

R.t. városok

I	M	I	M	I	M	I	M
80—89%	0—9%	70—79%	10—19%	60—69%	10—19%	50—59%	20—29%

Hajdúszoboszló
Újbánya
Túrkeve

Kisújszállás

Breznóbánya
Gyergyószentmiklós

Jolsva
Kismárton
Máramarossziget
Nagybánya
Nagybecskerek
Nagyróce
Szepesolaszi
Szilágysomlyó
Zilah

I	M	I	M	I	M	I	M
80—89%	10—19%	70—79%	20—29%	60—69%	20—29%	50—59%	30—39%

Cegléd
Nagykőrös
Felsőbánya
Szentgyörgy
Zenta

Ruszt

Nagykikinda

Kisszeben
Szepesbéla

I	M
70—79%	30—39%

Leibicz

I	Mm	I	Mm	I	Mm	I	Mm	I	Mm
90—%	0—9%	80—89%	0—9%	70—79%	10—19%	60—69%	10—19%	50—59%	20—29%

Hajdúböszörmény

Hajdúnánás
Jászberény
Kiskunfélegyháza
Nagykanizsa
Makó
Szentés
Vízakna

Gyula
Karcag
Korpona
Szakolca

Bártfa
Dobsina
Gölnicbánya
Kiskunhalas

Fehértemplom
Kőszeg
Munkács
Nagykikinda
Nagykároly
Szászrégen
Szentendre
Torda
Veszprém

I	Mm	I	Mm	I	Mm	I	Mm
80—89%	10—19%	70—79%	20—29%	60—69%	20—29%	50—59%	30—39%

Mezőtúr

Szászsebes

Abrudbánya
Eger
Esztergom
Érsekújvár
Gyöngyös
Segesvár
Szolnok

Beszterce
Brassó
Medgyes
Rózsáhegy
Vác

Lokális centrumok

T.j. városok

I	M	I	M
40—49 %	20—29 %	30—39 %	30—39 %

Újvidék
Szatmárnémeti

Komárom
Nagyvárad
Marosvásárhely

I	M
40—49 %	30—39 %

Arad
Győr
Pozsony

R.t. városok

I	M	I	M
40—49 %	20—29 %	30—39 %	30—39 %

Késmárk
Lőcse
Szamosújvár

Karánsebes
Rozsnyó
Szombathely

I	M
40—49 %	30—39 %

Dés
Kézdivásárhely
Nyitra
Sepsiszentgyörgy
Zalaegerszeg

I	Mm
40—49 %	20—29 %

Beregszász
Dicsőszentmárton
Eperjes
Igló
Léva
Pápa
Szászváros

I	Mm
40—49 %	30—39 %

Erzsébetváros
Gyulafehérvár
Hátszeg
Körmöcbánya
Nagyenyed
Nagyszombat
Sátoraljaújhely
Ungvár
Vajdahunyad
Zólyom

Centrumok

T.j. városok			Rt városok		
	Mm	I		Mm	M
Pécs	38,1	37,0	Rimaszombat	34,2	33,5
Kassa	46,6	36,6	Poprád	34,4	33,0
Miskolc	42,0	41,2			
Temesvár	47,9	34,7		Mm	I
Kolozsvár	44,4	42,6			
			Déva	45,4	30,4
			Nagyszében	43,4	41,6
			Újpest	41,3	27,4
			Losonc	46,8	33,0
			Zsolna	38,2	31,1
			Besztercebánya	35,5	33,6
				M	Mm
			Csikszereda	36,1	32,3
			Trencsén	36,8	32,6
				M	I
			Kaposvár	43,2	31,7
			Nyíregyháza	61,9	29,8